

Hadislerde Teşbihî Anlatımda Hayvan Hareketlerinin Kullanılması: Namaz Örneği

The Use of Animal Movements in the Description in the ʔadiths:
The Example of Prayer

Mustafa KARABACAK

Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi Assoc. Prof., Selçuk University
İslami İlimler Fakültesi Faculty of Islamic Sciences
Hadis Ana Bilim Dalı Department of Hadith
Konya | Türkiye Konya | Turkey
karabacakm67@hotmail.com orcid.org/ 0000-0002-8190-3513

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Araştırma Makalesi Article Types | Research Article
Geliş Tarihi | 15 Mart 2021 Received | 15 March 2021
Kabul Tarihi | 31 Mayıs 2021 Accepted | 31 May 2021
Yayın Tarihi | 30 Haziran 2021 Published | 30 June 2021

Atıf | Cite as:

Karabacak, Mustafa. "Hadislerde Teşbihî Anlatımda Hayvan Hareketlerinin Kullanılması: Namaz Örneği [The Use of Animal Movements in the Description in the ʔadiths: The Example of Prayer]". *Tokat İlmîyat Dergisi* | *Tokat Journal of İlmîyat* 9/1 (Haziran | June 2021), 105-127. <https://doi.org/10.51450/ilmiyat.897018>

İntihal | Plagiarism:

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.
| This article, has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright ©

Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Turkey.

<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

The Use of Animal Movements in the Description in the Ḥadiths: The Example of Prayer

Abstract: The Quran, which the Prophet received through revelation from Allah, is a literary miracle as well as in many ways. It is seen that the Qur'an uses different literary methods while explaining the subjects, considering the situation of its interlocutors. The Holy Prophet also made use of the Quran's method of expression and the Arabic language while performing his duty of prophethood and used a literary language when necessary. While fulfilling his mission of prophecy, the Prophet benefited from the narration method of the Qur'an and the expressions of the Arabic language, and used a literary language whenever necessary. While conveying the universal messages of religion, as in the Qur'an, the Prophet used direct expression, as well as the literary expression of Arabic literature such as metaphor, simile, representation, allusion, etc.

Among these literary expression styles, simile is called non-representational simile, if the point of resemblance can be easily known and there is no need to think about it. However, if the point of resemblance is of an abstract nature that cannot be perceived by the senses in one or both sides, it is at the level of representation and falls into the category of simile that can be grasped with tavlille and intellectual effort. In this sense, representation is specific, simile is general. In this respect, the analogy of human actions to animal movements is the subject of non-representational simile.

Certainly, one way to understand human behavior is to study animal movements. People prefer to describe some positive or negative behaviors, especially some negative behaviors or personality traits, by comparing them to animal movements. It is seen that this method is frequently used by Allah in the Qur'an. Animals that some human behaviors are likened to in the Qur'an; donkey, dog, spider, monkey and pig. The Prophet used similes as well as other literary arts in his narratives. To the dog who vomited and ate the situation of the person who made a donation and later gave up; He made comparisons like a sheep between two flocks, whose hypocrites did not know where to go. It is also seen that the Messenger of Allah made similes over animals related to prayer. He explained the virtue of going to the Jumma prayer early and the reward received from animals, as well as the prayer that does not read the Fatiha Surah by comparing it to a camel baby born with a disability. The Prophet aimed to make his meaning easier to understand by making use of the teaching power of these narrative methods.

The Messenger of Allah gave examples that he uses knew well in order to make them understand the issue better. It is known that such an analogy is an effective method in education. This method is usually applied when there is a need to explain with an example to place the event in the mind of the listener, and it is done for different reasons such as praising or vilifying the verb of the like.

It is seen that making the sampling on animals is mostly in order to correct the wrong actions of people and to avoid them. The Prophet also forbade the wrong actions of people by giving examples from animals. The animals or animal movements that the Messenger of Allah gave as an example are an effective method in education, considering the life of the Arabs. In this article, the narrations about the Prophet's use of different animal movements in order to correct the mistakes made by his Companions while performing their prayers by utilizing the art of simile are examined.

Keywords: Ḥadith, The Holy Prophet, Prayer, Animals, Description.

Hadislerde Teşbihî Anlatımda Hayvan Hareketlerinin Kullanılması: Namaz Örneği

Öz: Hz. Peygamber'in Allah'tan vahiy yoluyla aldığı Kur'an-ı Kerim, birçok açıdan olduğu gibi, edebî yönden de mucizedir. Kur'an'ın, konuları anlatırken muhataplarının durumunu da düşünerek farklı edebî metotlar kullandığı görülmektedir. Allah'ın mucize sözlerini açıklayıp anlatmak gibi vazifesi olan Hz. Peygamber de risâlet görevini yerine getirirken Kur'an'ın anlatım metodundan ve Arap dilinin anlatımlarından istifade etmiş ve yeri geldikçe edebî bir dil kullanmıştır. Hz. Peygamber'de Kur'an'da olduğu gibi dinin evrensel mesajlarını aktarırken dolaysız anlatıma başvurduğu gibi Arap edebiyatının mecaz, teşbih, istiâre, temsîl, kinâye vb. edebî anlatımı da kullanmıştır.

Söz konusu bu edebî anlatım tarzlarından teşbihte, benzeme noktası kolayca bilinebilen, üzerinde düşünmeye gerek duyulmayan türdence temsili olmayan teşbih diye isimlendirilir. Fakat benzeme noktası taraflardan birinde veya her ikisinde duyularla algılanması mümkün olmayan soyut nitelikte ise temsil mertebesinde olup tevillle ve fikrî gayretle kavranabilen teşbih kategorisine girer. Bu anlamda temsil özel, teşbih geneldir. Bu meyanda insan fiillerinin hayvan hareketlerine benzetilmesi temsili olmayan teşbih konusuna girmektedir.

Muhakkak ki, insanoğlunun davranışlarını anlamının bir yolu da hayvan hareketlerini incelemekten geçmektedir. İnsanlar, bazı olumlu ya da olumsuz davranışları özellikle de bazı olumsuz davranışları ya da kişilik özelliklerini hayvan hareketlerine benzeterek anlatma yolunu tercih ederler. Söz konusu bu metodun Allah Teâlâ tarafından Kur'an'da da sıkça kullanıldığı görülmektedir. Kur'an'da bazı insan davranışlarının benzetildiği hayvanlar; eşek, köpek, örümcek, maymun ve domuzdur. Hz. Peygamber de anlatımlarında diğer edebî sanatları kullandığı gibi teşbihî anlatımı da kullanmıştır. O, hibe yapıp sonradan vazgeçen kişinin durumunu kusmuşunu dönüp yiyen köpeğe; münafığı nereye gideceğini bilmeyen iki sürü arasındaki koyuna benzetmiştir. Allah Resul'ünün namazla ilgili hayvanlar üzerinden teşbihler yaptığı da görülmektedir. Cuma namazına erken gitmenin fazileti ve ondan alınan sevabı hayvanlar üzerinden yaptığı benzetme ile anlattığı gibi Fatiha Suresi okunmayan namazı da özürlü doğan deve yavrusuna benzeterek anlatmıştır. Hz. Peygamber, bu anlatım metotlarının öğreticilik gücünden istifade ederek, meramının daha kolay anlaşılmasını sağlamayı amaçlamıştır.

Allah Resulü, muhataplarının meseleyi daha iyi anlaması için de muhataplarının da yakından tanıdığı örnekler vermiştir. Eğitimde bu tür bir benzetmenin etkili bir metot olduğu bilinmektedir. Bu metot genellikle olayı dinleyeninin zihnine yerleştirmek için örnek ile açıklamaya ihtiyaç duyulduğu zaman uygulanır ve benzeyenin fiilini övme veya yerme gibi farklı sebepler için yapılır.

Örnekleme hayvanlar üzerinden yapmak ise daha çok insanların yanlış fiillerini düzeltmek ve ondan sakındırmak için olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber de insanların yanlış fiillerini hayvanlardan örnekler vererek onları bundan sakındırmıştır. Allah Resul'ünün örnek verdiği hayvanlar veya hayvan hareketleri, Arapların yaşantısı da düşünüldüğünde eğitimde etkili bir metottur. Bu makalede Hz. Peygamber'in, teşbih sanatını kullanarak, namazları eda anında ashabının yaptıkları hataları düzeltmek için farklı hayvan hareketlerinden istifade etmesi ile ilgili rivayetler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hz. Peygamber, Namaz, Hayvanlar, Teşbih.

Giriş

Hz. Peygamber, yaşadığı toplumun gelenek ve göreneklerini iyi bildiği gibi dil kabiliyeti de ileri seviyede idi. Bu kabiliyetini doğup büyüdüğü toplumdan almış ve bu özelliğini en iyi şekilde kullanmıştır. O bu edebi özelliğine rağmen bir şair değildir.¹ Fakat kendisinin cevâmiu'l-kelim (az lafızla çok anlam ifade edebilen) olduğunu “cevâmiu'l-kelim ile gönderildim” şeklindeki veciz ifadesiyle vurgulamıştır.²

İnsanoğlu, sahip olduğu yaratılış özellikleriyle, hayvanlar âleminin üstünde yer almaktadır. Yaratılanların sıralamasında insan her yönden hayvandan üstün ve değerlidir. İnsan, sahip olduğu akıl ve özgür iradesi sayesinde ulvî davranışlar sergileyebilen bir varlıktır. Hayvan davranışları ise insanda olduğu gibi akıl ve iradeyle değil içgüdüsel dir. Şayet insan içgüdüsel ve eğilimlerinin isteği doğrultusunda davranır ve insanlık hay-siyetini çiğnemeye kalkarsa, hayvanla arasındaki farkı eşitlemiş olur. Bu durumda, insan davranışlarındaki denâeti hayvan davranışlarına benzetme fikri ortaya çıkmaktadır. İnsanın olumsuz fiillerindeki düşüklük ve ba-yağılık, düşük varlık kategorisindeki hayvanlara eşdeğer görülmektedir.

İnsanoğlunun davranışlarını anlamanın bir yolu da hayvan hareketle-rini incelemekten geçmektedir. İnsanlar, bazı olumlu ya da olumsuz dav-ranışları özellikle de bazı olumsuz davranışları ya da kişilik özelliklerini hayvan hareketlerine benzeterek anlatma yolunu tercih ederler. Çünkü söz konusu bu metodun, muhatabı etkileyerek doğruya yönlendirmedeki rolü inkâr edilemez.

İnsanoğlunun bu etkili anlatım biçimi, Allah Teâlâ tarafından Kur'an'da da sıkça kullanıldığı görülmektedir. Kur'an'da bazı insan davranışlarının benzetildiği hayvanlar; eşek³, köpek⁴, örümcek⁵, maymun⁶ ve domuzdur.⁷ Kur'an-ı Kerim'de bazı insan davranışlarının köpeğe ve eşeğe benzetil-diği açıkça belirtilmektedir. İnsan davranışlarının domuz ve maymun ile ilişkilendirildiği ayetlerde ise iki farklı durumun olduğu âşikârdır: Bun-lardan birinde insanların davranışları domuz ve maymun hareketlerine

¹ Yâsin 36/69.

² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahih*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), “Ta'bir”, 22; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahih* (İstan-bul: Çağrı Yayınları, 1981/1401), “Mesacid”, 1; Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), “Siyer”, 5; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Han-bel, *el-Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982/1402), 2/268, 412.

³ el-Müddessir 74/49-51; Lokman 31/19; el-Cuma 62/5.

⁴ el-A'râf 7/175-176.

⁵ el-Ankebût 29/41

⁶ el-Bakara 2/65-66; el-A'râf 7/166.

⁷ el-Mâide 5/60.

benzetilirken, diğerinde ise bazı insanların Yüce Allah tarafından domuz ve maymuna tebdilinden haber verilmiştir.⁸

Gerek Kur'an gerek Hz. Peygamber mesajlarını, Arap dili, kültürü ve düşüncesinin o gün yürürlükte olan formlarını kullanarak iletmiştir. Bu husus, kutsal metinlerde bir anlatım biçimi olarak kullanılan söz yapılarının, deyimlerin, mecâzi anlatım ve tasvirlerin, metnin anlaşılmasında birinci derecede önemli olduğunu göstermektedir.⁹

Allah Rasûlü'nün sözleri edebi yönden incelendiğinde onlarda bazı söz sanatları ön plana çıkmaktadır. Bu meyanda sözün yerinde ve zamanında söylenmesi anlamına gelen belagât açısından Hz. Peygamber'in fert ve toplumun farklı kesimlerinin bilgi, kavrayış gibi özelliklerini dikkate alarak konuştuğu görülmektedir.¹⁰

Hız. Peygamber, anlatımını muhataplarının daha iyi anlaması için en yakından örnekler vermiştir. Toplumundaki insanların yanlış fiillerini hayvanlardan örnekler vererek onları bundan sakındırmıştır. Eğitimde bu tür bir benzetmenin etkili bir metot oldu bilinmektedir. Bu metot genellikle olayı dinleyeninin zihnine yerleştirmek için örnek ile açıklamaya ihtiyaç duyulduğu zaman uygulanır ve müşebbehin (benzeyenin) durumunu/fiilini övme veya yerme gibi farklı sebepler için yapılır.¹¹

Bilindiği üzere teşbihte, benzeme noktası kolayca bilinebilen, üzerinde düşünmeye gerek duyulmayan türdense temsili olmayan teşbih diye isimlendirilir. Fakat benzeme noktası taraflardan birinde veya her ikisinde duyularla algılanması mümkün olmayan soyut nitelikte ise temsil mertebesinde olup tevill ve fikrî gayretle kavranabilen teşbih kategorisine girer. Bu anlamda temsil özel, teşbih geneldir. Diğer bir tabirle her temsil teşbih olarak kabul edilirken; her teşbih temsil olarak kabul edilmemektedir.¹² Bu meyanda insan fiillerinin hayvan hareketlerine benzetilmesi temsili olmayan teşbih konusuna girmektedir.

Hız. Peygamber anlatımlarında diğer edebi sanatları kullandığı gibi teşbihî anlatımı da kullanmıştır. O, hibe yapıp sonradan vazgeçen kişinin durumunu kusmuşunu dönüp yiyen köpeğe¹³; münafığı nereye gideceğini bilmeyen iki sürü arasındaki koyuna¹⁴ gibi benzetmeler yapmıştır.

⁸ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'da Hayvan Davranışlarına Benzetilen İnsan Karakterleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2006), 47.

⁹ Muhiddin Uysal, "Hadis Meselleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2007), 73.

¹⁰ Recep Aslan, "Hadislerde Temsili Anlatım", *İslami İlimler Dergisi* 8/1 (Bahar 2013), 252.

¹¹ Ahmed b. İbrahim b. Mustafa el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, thk. Yusuf Sumeiyî (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.), 236, 239.

¹² Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Musa el-Huseynî, *el-Külliyât mu'cemun fi'l-mustalahât ve'l-furûk'l-lüğaviyye*, thk. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısırî (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, ts.), 295-296; İsmail Durmuş "Temsil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/435.

¹³ Buhârî, "Hibe", 30.

¹⁴ Müslim, "Sıfatü'l-münafikîn", 17.

Allah Rasûlü'nün namazla ilgili hayvanlar üzerinden teşbihler yaptığı da görülmektedir. Cuma namazına erken gitmenin fazileti ve ondan alınan sevabı hayvanlar üzerinden yaptığı benzetme ile anlattığı gibi¹⁵ Fatihâ Sûresi okunmayan namazı da özürlü doğan deve yavrusuna¹⁶ benzeterek anlatmıştır. Allah Rasûlü'nün yaptığı bu benzetmeleri, yaşadığı toplumun hayvanlarla içli dışlı olduğu düşünülürse insanların hem anlamalarını kolaylaştırması hem de akıllarda yer etmesi bakımından etkili bir metottur.

Rivayetlerde Hz. Peygamber'in insan davranışlarını hayvan hareketlerine benzetmesi namaz özelinde yoğunlaştığı görülmektedir.¹⁷ Zira namaz ibadetinin yerine getirilmesi anında insanların yaptığı bazı davranışları hayvanlar da yapmaktadır. Hz. Peygamber de muhataplarının olayı iyi anlaması için namaz kılarken yapılan özellikle hatalar konusunda "falan hayvan gibi yapmayın" diyerek uyarmıştır.

Kur'an ve hadislerde insan fiillerinin en çok benzetildiği hayvanlar, toplumun yakinen tanıdığı adeta içli dışlı olduğu hayvanlardır. Hayvanların bazı davranışları Müslümanların namazda yaptığı davranışlara benzemektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber, sahabesine namazla ilgili uyarı yapacağı zaman toplumunda herkesin en iyi tanıdığı hemen hemen her gün gördüğü hayvanlardan temsiller vermiştir. Bu hayvanlardan biri develerdir.

1. Deveye Benzetilen İnsan Davranışları

Rivayetlerde Hz. Peygamber, ashâbını namazla ilgili iki hususta develer gibi yapmamalarını istemektedir: Onlardan biri; Allah Rasûlü, develerin içgüdüsel olarak devamlı bir yeri mekân edinmelerini temsil ederek, sahabesinden namaz kılmak için her zaman aynı yeri tercih etmemelerini önermektedir.

1.1. Develer Gibi Mescitlerde Sabit Bir Yer Edinmek

Hız. Peygamber'in hayvanların filleri gibi yapmaktan nehyettiği davranışlardan biri mescitlerde insanların aynı yere oturup orada namaz kılmalarıdır. Bu davranışı da develerin dinlenmek için sabit bir yeri tercih ettiğine benzeterek yasaklamıştır. Abdurrahman b. Şibl'in rivayet ettiğine

¹⁵ Buhârî, "Cuma", 4; Müslim, "Cuma", 10; Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as, *es-Sünen*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), "Tahâret", 127; Tirmizî, "Cuma", 6; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), "Cuma", 14.

¹⁶ Müslim, "Salât", 38, 41; Ebû Dâvûd, "Salât", 132; Tirmizî, "Salât", 116; Nesâî, "İftitâh", 23; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvinî, *es-Sünen*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), "İkâmeti's-salât", 11.

¹⁷ Adem Dölek, *Hadislerde Teşbih ve Temsiller* (İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006), 237-243.

göre Allah Rasûlü üç şeyi yasakladı, bunlardan biri de namazda belli bir yerin deve gibi devamlı mekân edinilmesidir.¹⁸ Ayrıca hadis, Ebû Seleme el-Ensârî'den de rivayet edilmiştir.¹⁹

Ebû Süleyman el-Hattâbî (öl. 388/998) hadiste geçen *إِطَّانُ الْبَعِيرِ* ifadesinin iki şekilde anlaşılabilceğini belirtmektedir: Bunlardan biri, hadisin tercümesinde de tercih edildiği gibi mescitte devamlı bir yeri mekân edinmek ve secdeye giderken develer gibi ellerinden önce dizleri koymaktır.²⁰ Fakat Ebû Dâvûd'un (öl. 275/889) rivayetinde "mescit" ifadesi vardır.²¹ Ahmed b. Hanbel'in (öl. 241/855) bir rivayetinde ise "mescit" ifadesi senetteki Osman b. Amr'ın metne idrâcıdır.²² Mescit kelimesinin geçmesi namaz kılan kişinin secdeye ellerini dizlerinden önce koymasını sadece mescitlerde olmayacağından diğer bir tabirle yasaklama varsa, namazdaki kuralın her zaman geçerli olması gerektiğinden ikinci yorumun isabetli olmadığı anlaşılmaktadır.

Hadiste namaz ifadesinin geçmesi ve namazın da genellikle mescitlerde kılınması, söz konusu yasaklamanın öncelikle mescitlerle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Ama mescit dışında da namaz kılınmasından dolayı yasağın mescit haricini kapsamı da mümkündür. O takdirde rivayetten anlaşıldığına göre bu yasaklamanın iki yönü vardır: Birincisi mescit dışında namaz kılmak için devamlı bir yer edinmek hoş görülmemiştir. Suyûtî'nin (öl. 911/1515) dediği gibi mescit dışında devamlı bir yer edinmek, o mekânı ilerde temlik etme ihtimalinden dolayı yasaklanmıştır.²³ Fakat namaz kılınan yer kişinin evi gibi özel mülkiyet ise bir yeri mekân tutmasında bir mahsur yoktur. Çünkü bir rivayette Hz. Peygamber, gelip evinde namaz kılmasını ve orayı devamlı namaz kılma yeri yapmak istediğini belirten sahabinin isteğini yerine getirmiştir.²⁴ İkincisi ise mescit dâhilinde yer edinmek oraya sahiplenme ihtimali olmadığından eğer mescide de kişi erken gelmişse namazını devamlı ön safta, belirli yerde kılabilir. Öyle anlaşılıyor ki, bu yasak sonradan gelip de insanlara eziyet ederek devamlı namaz kıldığı yere gitmeye çalışan kişiler içindir. Çünkü mescitlerde de daha fazla sevap almak için ön safı veya imamın arka tarafındaki yerde

¹⁸ Nesâî, "Tatbîk", 55; İbn Mâce, "İkâmetu's-Salavât", 204; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *es-Sünen*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Salâ't", 75; Ahmed b. Hanbel, 3/428, 444, 5/447.

¹⁹ Ahmed b. Hanbel, 5/447.

²⁰ Ebû Süleyman Hamdi b. Muhammed b. İbrahim b. el-Hattâbî el-Büstî, *Meâlimu's-Sünen* (Haleb: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1351/1932), 1/212-213.

²¹ Ebû Dâvûd, "Salât", 143, 144.

²² Ahmed b. Hanbel, 3/444.

²³ Abdurrahman b. Ebû Bekr b. Muhammed b. Sâbikuddin es-Suyûtî, *Şerhu Sünen-i İbn Mâce*. (Kartaca: Kadîmî Kütünhâne, ts.), 103.

²⁴ Buhârî, "Salât", 45, 46, "Ezân", 40, 50, 154, "Teheccüd", 36; Müslim, "Mesâcid", 263; İbn Mâce, "Mesâcid", 8; Nesâî, "İmâme", 10, "Sehv", 73.

veya ona yakın bir yerde namaz kılmayı tercih etmek mümkündür. Ayrıca Allah Teâlâ, Makam-ı İbrahim'den bir namazgâh edinilmesini istemekte²⁵ ve Hz. Peygamber de ilk safta namaz kılmanın faziletini²⁶ ve evi/kabri ile mescidinin arasının cennet bahçelerinden bir bahçe olduğunu bildirerek²⁷ mescitlerde belirli bir yer edinilebileceğine işaret etmektedir.

Bu yasağın mescitlerde farz dışındaki namazları kapsadığı söylenebilir. Zira kişinin farz namazlarda devamlı tercih ettiği bir yer olabileceğine göre yasağın nafile namazlar için mescitlerde bir yer edinmek, oraya kendisine has aksesuar ve eşyalar koymayı önlemeye matuf olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Allah Rasûlü, Mescid-i Nebevî'ye çadır kuran eşlerinin bu fiillerinden vazgeçmelerini istemiştir.²⁸

Sonuç olarak, Hz. Peygamber'in devalerin her zaman aynı yere yaması gibi Müslümanın da her zaman aynı yerde namaz kılmasını uygun bulmamıştır. Bu yasağın öncelikle mescitler için söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Rivayet, mescitlerde cemaate geç gelip de insanların omuzlarına basarak adet edindiği yere gitmeyi yasaklamıştır. Bunun yanında yasağın, yine mescitlerde özellikle nafile namazlarda belirli bir yeri ibadet yeri edinmeyi, oraya kendisine has işaretler koymayı engellemeye matuf olduğu anlaşılmaktadır.

1.2. Secdeye Devalerin Varışı Gibi Varmak

Namazda secde yaparken ilk önce dizlerin akabinde ellerin yahut tam tersi önce ellerin sonra dizlerin konulmasına ve bu konuda devaler gibi yapılmamasına dâir rivayetler vardır. Ebû Hüreyre'den rivayete göre Allah Rasûlü "Biriniz secdeye vardığında deve gibi çökmesin, dizlerinden önce ellerini (yere) koysun" buyurdu.²⁹ Nâfi (öl. 117/735) ve Evzâî'nin (öl. 257/774) bildirdiğine göre Abdullah b. Ömer de dizlerinden önce elleri-

²⁵ el-Bakara 2/125.

²⁶ Buhârî, "Ezân", 9, 32, "Şehâdât", 30; Müslim, "Salât", 129; Tirmizî, "Mevâkî", 52; Nesâî, "Mevâkî", 22, Ezân, 31.

²⁷ Buhârî, "Medîne", 12, "Mescid-ü Mekke", 5, "Rikâk", 53, "İtisâm", 16; Müslim, "Hac", 502; Tirmizî, "Menâkıb", 67.

²⁸ Buhârî, "İtikâf", 6; Müslim, "İtikâf", 6; İbn Mâce, "Sıyâm", 59.

²⁹ Ebû Dâvûd, "Salât", 136, 137; Nesâî, "Tatbîk", 38; Dârimî, "Salât", 74; Ahmed b. Hanbel, 2/381. Ebû Dâvûd'da hadisin senedi şöyledir: Sâfî. Mansûr- Abdülazîz b. Muhammed-Muhammed b. Abdillâh b. Hasen- Ebû Zinâd- el-A'vec-Ebû Hüreyre.

Nesâî ve Ahmed b. Hanbel'de hadisin isnadı aynı ve şöyledir: Hârûn b. Muhammed b. Bekkâr b. Bilâl-Mervân b. Muhammed- Abdülazîz b. Muhammed-Muhammed b. Abdillâh b. Hasen- Ebû Zinâd- el-A'vec-Ebû Hüreyre.

Dârimî'de hadisin isnadı şöyledir: Yahyâ b. Hassân- Abdülazîz b. Muhammed-Muhammed b. Abdillâh b. Hasen- Ebû Zinâd- el-A'vec-Ebû Hüreyre.

Görüldüğü gibi hadis tek bir tarikattan gelmiştir.

ni koyduğu ve aynı uygulamayı İmam Mâlik'in (öl. 179/795) de yaptığı belirtilmektedir.³⁰

Buhârî (öl. 256/870), Tirmizî (öl. 279/892) ve Dârekutnî (öl. 385/995) hadisin illetli olduğunu belirtmişlerdir. Senetteki Muhammed b. Abdillâh b. Hasen hakkında Buhârî, "lâ yutâba' aleyh"; ve "Ebû'z-Zinad'dan hadisi işitip işitmediğini bilmiyorum" demiştir. Rivayet hakkında Tirmizî "garip bir hadistir ve bu hadisi Ebû'z-Zinad tarikinden başka bilmiyoruz" derken; Dârekutnî, "Abdülaziz ed-Dâreverdî, Muhammed b. Abdillâh b. el-Hasen el-Alevî'den onun da Ebû'z-Zinad'dan rivayette tek kaldığını belirtmiştir.³¹

Ebû Hüreyre'nin rivayeti *وَلْيَضَعْ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ* "ellerini dizlerinden önce koy-sun" şeklindeyken aynı senetle gelen Beyhakî'deki (öl. 458/1066) rivayet *رُكْبَتَيْهِ عَلَى يَدَيْهِ وَلْيَضَعْ* "ellerini dizlerinin üzerine koysun"³² şeklindedir. Dolayısıyla bu hadis metin yönünden muzdaribtir. Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî (öl. 1420/1999) senetteki İbrahim ve babası İsmail b. Yahya b. Seleme'den dolayı hadise çok zayıf demiştir. İbn Huzeyme'nin (öl. 311/924) *es-Sahîh*'indeki rivayete bakarak Ebû Hüreyre hadisinin *mensûh* olduğu da söylenmiştir. Mus'ab b. Sa'd' babası Sa'd rivayetine göre babası şöyle de mektedir: "Biz secdeye varırken ellerimizi dizlerimizden önce koyardık fakat sonra dizlerimizi ellerimizden önce koymakla emredildik."³³

Ebû Hüreyre rivayetine muhalif bir rivayet Vâil b. Hucr'dan nakle-dilmiştir. Vâil, Rasûlüllah'ı secdeye varırken ellerinden önce dizlerini koyduğunu, secdeden kalkarken de dizlerinden önce ellerini kaldırdığını gördüğünü belirtmiştir.³⁴ Enes b. Mâlik de Rasûlüllah'ın secdeye varırken ellerinden önce dizlerini koyduğunu bildirmektedir.³⁵ Fakat *es-Sünen* isim-

³⁰ Ebû Muhammed el-Huseyin b. Mes'ud b. Muhammed b. el-Ferrâ el-Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, thk. Şuayb Arnaûd- Muhammed Züheyr eş-Şâvîş (Dımaşl-Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1403/1983), 3/134.

³¹ Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Sad Şemsüddin b. Kayyim, el-Cevzî, *Zâdü'l-Meâd fî Hedyi hayri'l-İbâd* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle- Kuveyt: Mektebetü'l-Menâri'l-İslâmiyye, 1415/1994), 1/220.

³² Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyin b. Ali b. Musa el-Hüsrevcirdî el-Horasânî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 2/143 (No. 2634).

³³ Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Hüzeyme b. el-Muğîre b. Sâlih b. Bekr es-Sülemi en-Neyşâbü'rî, *Sahîhu İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-Âzami (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1424/2003), 1/343 (No. 628).

³⁴ Ebû Dâvûd, "Salât", 136, 137.

Ebû Dâvûd'da hadisin senedi şöyledir: el-Hasan b. Ali, Huseyin b. İsa<Yezîd b. Hârûn<Şerîk-Asım b. Kuleyb<Babasından<Vâil b. Hucr. Dârimî de hadisin senedi şöyledir: Yezîd b. Hârûn<Şerîk<Asım b. Kuleyb<Babasından<Vâil b. Hucr.

Yezîd b. Hârûn'un bildirdiğine göre Şerîk, Asım b. Kuleyb sadece bu hadisi rivayet etmiştir. Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, 3/134.

³⁵ Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk. Şuayb Arnaûd vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004), 2/150 (No. 1308); İbnü'l-Beyyî' Ebû Abdillâh Muhammed b.

li eserini muallel hadisleri bir araya getirmek için telif eden³⁶ Dârekutnî, söz konusu eserinde el-Alâ b. İsmail el-Attâr'ın, Hafs b. Ğıyâs'tan rivayette teferrüd ettiğini belirtmektedir.³⁷ Hâkim en-Neysâbûrî (öl. 405/1014) bu hadisi rivayet etmiş ve senedinin “sahîh, Buhârî ve Müslim'in (öl. 261/875) şartlarına uygun ve bir illeti olduğunu da bilmediğini” belirtmektedir.³⁸ Beyhakî (öl. 458/1066) ise el-Alâ b. İsmail'in teferrüd ettiğini fakat bu rivayetin Ömer b. Hattâb ve Abdullah b. Mes'ud'dan gelen rivayetlere de uygun olduğunu haber vermektedir.³⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye (öl. 751/1350) yaklaşık on maddede Vâil b. Hucr rivayetinin Ebû Hüreyre'nin rivayetinden üstün olduğunu belirtmektedir.⁴⁰

Görüldüğü gibi bu konuda iki sahabiden birbirine zıt iki farklı rivayet söz konusudur. Ebû Hüreyre'nin rivayetinde secdeye varırken önce ellerin sonra dizlerin; Vâil b. Hucr rivayetinde ise önce dizlerin sonra ellerin yere konulması gerektiği belirtilmektedir. Dolayısıyla her iki rivayetin ortak noktası, secdeye varırken develer gibi yapılmamasıdır.

Ebû Hüreyre, rivayetinde hadisin başı sonu ile çalışmaktadır. Zira kişi, ellerini yere dizlerinden önce koyduğunda develerin yaptığı gibi çökmüş olur. Çünkü develer, yere önce ön ayaklarını koyar arka ayakları dik kalır. Kalkacağı zaman da tam tersini yaparak önce arka ayaklarını kaldırır; bu esnada ön ayakları yerde kalır. Şöyle de denebilir: Uzuvarın yere yakınlık durumuna göre yere en yakın olan ilk degecek şekilde yere indirilir. Yerden kalkarken de en üstteki uzvu ilk kaldırmak suretiyle diğerleri de sırasıyla kaldırılır.

Sonuç olarak Hz. Peygamber, namaz kılarırken insanların hayvanların yaptığı hareketler gibi yapmaktan nehyetmiştir. O zaman Ebû Hüreyre'nin rivayetinde İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (öl. 751/1350) de dediği gibi metin, ravilerden biri tarafından tersine çevrilmiş, maktûb bir hadistir. Rivayetin aslı “Dizlerini ellerinden önce koysun” şeklindedir.⁴¹ Bu rivayetin aslının böyle olduğunun bir diğer delili ise İbn Ebî Şeybe'nin (öl. 235/849) *el-Musannef* ve Ebû Ya'la'nın (öl. 307/919) *el-Müsned*'indeki tariklerdir. Ebû

Abdillah Hâkim en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411/1990), 1/349 (No. 822).

³⁶ Takıyyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdulhalim b. Teymiye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, (Medine: Mecmeu'l-Melik Fehd, 1416/1995), 27/166; İsmail Lutfi Çakan, *Hadis Edebiyatı* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 127; Cemal Ağırman, “Hadis Kaynaklarının Okuma Yöntemi ve Musanniflerin Dili”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006), 92-94.

³⁷ Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, 2/150 (No. 1308).

³⁸ Hâkim en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, 1/349 (No. 822).

³⁹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, 2/143 (No. 2632). Ayrıca bk. Yavuz Köktaş, *Anahatlarıyla Ahkâm Hadisleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 100-104.

⁴⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, 1/223-224.

⁴¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, 1/218.

Bekr<İbn Fudayl<Abdullah b. Saîd<dedesinden<Ebû Hüreyre tarikiyle gelen rivayetten de anlaşıldığına göre Hz. Peygamber: “Sizden biri secde edeceğinde ellerinden önce dizlerini koysun da develerin çöktüğü gibi yapmasın.” demiştir.⁴²

2. Köpeğe Benzetilen İnsan Davranışları

Rivayetlerde Hz. Peygamber, namazın edasında secdede ve tahıyyatta köpekler gibi yapılmaması gerektiği yönünden insanları uyardığı görülmektedir.

2.1. Secdede Köpeklerin Yaptığı Gibi Yapmak

Namazın kılımlılarıyla ilgili Hz. Peygamber’in sahabelerine verdiği canlı örneklerden biri de şöyledir: Enes b. Mâlik’in rivayetine göre Allah Rasûlü, namazda secde anında kollarını yere yayan birini görünce “Secdede i’tidâl ediniz. Sakın herhangi biriniz köpek gibi kollarını yayararak secde etmesin.” buyurdu.⁴³ Aynı ravinin başka bir rivayetinde secde ile birlikte rukû ifadesi de geçmektedir.⁴⁴ Rivayette geçen *اعْتَدِلُوا* ifadesi İbn Battâl el-Kurtubî’nin (öl. 449/1057), Taberî’den (öl. 310/923) aktardığı gibi “Ellerini yanlarından uzaklaştırıp göğsünü yerden kaldırması ve dirseklerini yere yaymamasıdır.”⁴⁵ Bu şekilde secde Râğib el-İsfahânî’nin de belirttiği gibi *sücûd bi’l-ihdiyârî* yani insana hastır ve karşılığında mükafaat beklenen bir fiildir.⁴⁶ İnsana has olunca yapılan bu fiil başka varlıkların yaptıklarına benzememelidir. Yapılan secde başka varlıkların yaptıklarına benziyorsa yasaklanmıştır.

Hz. Âişe’nin rivayetinde namazda Rasûlüllah’ın yasakladıkları arasında *أَقْرَأَ السَّبْعَ* “insanın vahşi hayvanlar gibi kollarını yere yayararak oturması” da vardır.⁴⁷ Tirmizî, bu konuda Enes, Abdurrahman b. Şibl, Ebû Humeyd, el-Berâ’, Âişe ve Câbir b. Abdillâh’tan rivayetler olduğunu Câbir rivayetinin

⁴² Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, *el-Kitabu’l-Musanneffî’l-Ehâdis ve’l-Âsâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 140), 1/235 (No. 2702).

Ebû Ya’lâ el-Müsîlî, Ahmed b. Ali et-Temîmî, *Müsnedü Ebî Ya’lâ*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dımaşk: Dâru’l-Me’mûn, 1404/1984), 14/414 (No. 6540).

İbn Ebî Şeybe’nin *el-Musanneff* ile Ebû Ya’lâ’nın *el-Müsned*’inde hadisin senedi aynıdır: Ebû Bekr-İbn Fudayl-Abdullah b. Saîd<dedesinden<Ebû Hüreyre.

⁴³ Buhârî, “Mevâkî”, 8, “Ezân”, 141; Müslim, “Salât”, 233; Ebû Dâvûd, “Salât”, 154; Tirmizî, “Mevâkî”, 89; Nesâî, “Tatbîk”, 53; İbn Mâce, “İkâmetu’s-Salavât”, 21.

⁴⁴ Nesâî, “İftitâh”, 89; Dârimî, “Salât”, 75.

⁴⁵ Ebû’l-Hüseyin Ali b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl, *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim (Riyad: Mektebetür’-Rüşd, 1423/2003), 2/436.

⁴⁶ Secdenin diğer çeşidi *sücûdü teshir*’dir, Bu secde ise insan, hayvan ve bitkilere aittir ve Allah’ın koyduğu kanunlara boyun eğmeleri demektir. bk. Ebû’l-Kâsım el-Huseyin b. Muhammed er-Râğib el-İsfahânî, *el-Mufredât fî garîbi’l-Kur’an*, thk. Safvân Adnan ed-Dâvudî (Dımaşk/Beyrut: Dâru’l-Kalem/ed-Dâru’ş-Şamiyye, h. 1412), 396-397.

⁴⁷ Müslim, “Salât”, 234;

hasen sahîh olduğunu belirterek, ilim ehlinin bu hadisle amel ettiğini, namaz kılanın secde halindeyken yırtıcı hayvanlar gibi yayılmasının mekruh olduğunu ve i'tidal tercih ettiklerini belirtmektedir.⁴⁸ Çünkü Hz. Peygamber secde ettiğinde kollarını yanlarından uzaklaştırır ve öyle ki bir koyun yavrusu, kollarının arasından geçmek isterse geçebilirdi.⁴⁹ Secde halinde i'tidal, mütevâziliğe daha uygun olduğu gibi secde halindeyken alın ve burunun yere konması daha kolaydır. Ayrıca bu durum namaz kılarken tembelliğe engel olduğu gibi kişinin uykusunun gelmemesi için de uygundur. Aksi durum namazı hafife almanın ve önem vermemenin de bir göstergesidir.⁵⁰

Hadiste, köpeklerin yattığında ön ayaklarını yere yaydığı gibi namaz kılanın secde anında ellerini ve dirseklerini yere yaymaması; ellerini yere koyduğunda dirseklerini kaldırması istenmektedir. Ebû Yusuf'un (öl. 182/798), *el-Âsâr* isimli eserinde tahrîc ettiğine göre Abdullah b. Ömer de yanında dirseklerini yayararak namaz kılan kimseyi secde halinde kollarını yırtıcı hayvanlar gibi yapmaması konusunda uyarmıştır.⁵¹ Rivayetlerde secdede yapılması gerekeni tarif için *تَفَرَّجُوا* veya *أَنْفَرَجُوا* fiili kullanılmıştır .Bu fiilin anlamı ;secde anında elleri yanlardan ;karnı ise uyluktan uzaklaştırmak demektir⁵². Hz. Peygamber, Berâ b. Âzib'in rivayet ettiği bir hadiste bunun nasıl yapılması gerektiğini şöyle tarif etmektedir: "Secde ettiğinde ellerini yere koy, dirseklerini kaldır."⁵³ Fakat özellikle secdeler uzun yapıldığında kollarını yanlardan; karınlarını uyluklarından ayırdıklarında bu durumun zorluğundan şikâyet eden sahabiye Hz. Peygamber'in "Dirseklerinizden yardım alınız" diyerek ruhsat verdiği görülmektedir.⁵⁴ Tâbiünden İbn Aclân (öl. 148/765) da dirsekleri diz üzerine koymanın secdenin uzun ve yorucu olduğunda yapılabileceğini belirtmektedir.⁵⁵ "Secde anında dirseklerimi dizlerimin üzerine koyabilir miyim?" diyene Abdullah b. Ömer "Nasıl kolayına geliyorsa öyle secde yap" demiştir.⁵⁶ Dolayısıyla secde anında i'tidal diğer bir tabirle, elleri yanlardan uzaklaştırıp göğsünü

⁴⁸ Tirmizî, "Mevâkîf", 89.

⁴⁹ Müslim, "Salât", 237; Ebû Dâvûd, "Salât", 110, 154; Nesâî, "Tatbîk", 52; İbn Mâce, "İkameti's-Salât", 19; Dârimî, "Salât", 79, Ahmed b. Hanbel, 6/331

⁵⁰ Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed Bedruddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, trs.), 5/19; Babanzâde Ahmed Nâim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1983), 2/336.

⁵¹ Ebû Yusuf Ya'kub b. İbrahim b. Habib b. Sad, *el-Âsâr*, thk. Ebu'l-Vefâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 52.

⁵² Ebû'l-Alâ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim el-Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezi bi Cami'ü't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/142.

⁵³ Müslim, "Salât", 234; Ahmed b. Hanbel, 4/283

⁵⁴ Ebû Dâvûd, "Salât", 154, 155; Tirmizî, "Salât", 96. Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî'nin "zayıf" dediği bu hadis hakkında Tirmizî "Hadis garib, bu rivayetin başka bir tarikını da bilmiyoruz" demektedir.

⁵⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l - bâri şerhu sahîhi'l- Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 2/294.

⁵⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/232 No. 2663.

yerden kaldırmak ve dirseklerini yere yaymamak, asıl olmakla birlikte secdeler uzun yapıldığında veya böyle yapmakta zorluk varsa musallinin kolayına geleni yapmasına da ruhsat verildiği görülmektedir.⁵⁷

Rivayetlerden anlaşıldığına göre secde anında kolları yanlardan, karnılarını uyluklardan ayırmak gerektiğidir. Fakat secdeler uzun yapıldığında bu şekilde uzun süre kalmanın zorluğundan dolayı ruhsat verildiği görülmektedir. O takdirde bu iki rivayeti dikkate alarak Hindistanlı hadis âlimi Mübârekpûrî'nin (öl. 1935) de dediği gibi secde anında elleri yanlardan, karnı da uyluklardan uzaklaştırmakta meşakkat yoksa vacip; varsa dizlerden yardım alarak tefric yapmak caizdir.⁵⁸

2.2. Oturuşta Köpeğin Oturuşu Gibi Oturmak

Namazda secdeyi yapma şekliyle ilgili köpeğe benzetmenin yanında oturuşta da köpeğe benzeme rivayetlerde yasaklanmıştır. Bir rivayette Hz. Peygamber “Ya Ali, الْكَلْبُ كَالْإِنْعَاءِ” köpeğin oturuşu gibi ik'a oturuşuyla oturma⁵⁹ derken, bir başka rivayette bu oturuşu iki secde arasında yapmamasını istemektedir.⁶⁰ Tirmizî'ye göre Hz. Ali rivayetindeki el-Hâris el-A'ver zayıf bir ravidir.⁶¹ Enes b. Mâlik'ten bir rivayete göre ise Rasûlullah, “Sen başını secdeden kaldırdığın zaman كَمَا يُفْعِي الْكَلْبُ köpeğin oturuşu gibi oturma. Sağrılarını ayaklarının arasına al ve ayaklarının üst kısmını yere yapıştır.”⁶² demiştir.

Enes b. Mâlik'in bu rivayeti hakkında Ebü'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed el-Bûsîrî (öl. 840/1436) *Zevâid'*inde “isnadının zayıf” olduğunu belirtmiştir. rivayetin ravilerinden Ebû Muhammed el-Alâ hakkında İbn Hıbbân (öl. 354/965) ve Hâkim “Enes'ten uydurma hadisler rivayet ettiğini”; Buhârî *münkerü'l-hadis*; Ali el-Medînî (öl. 234/848) de hadis uydurduğunu belirtmiştir.⁶³

Ebû Hüreyre'nin naklettiği başka bir rivayette namazda yasaklanan oturuş şekli, أَنْ كَرَفَعَهُ كَمَا يُفْعِي الْكَلْبُ maymunun oturuşuna⁶⁴ veya السَّبْعُ إِفْعَاءُ الْفَيْيِ yirtıcı bir hayvanın oturuşuna benzetilmektedir.⁶⁵

⁵⁷ Ahmed Nâim, *Tecrid-i Sarih*, 2/336-337.

⁵⁸ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, 2/142.

⁵⁹ İbn Mâce, “ikâmeti's-Salât”, 22.

⁶⁰ Tirmizî, “Mevâkîf”, 94; İbn Mâce, “ikâmeti's-Salât”, 22.

⁶¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeraf en-Nevev, *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türasi'l-Arabî, 1392), 5/19.

⁶² İbn Mâce, “ikâmeti's-Salât”, 22.

⁶³ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Ebû Bekr el-Bûsîrî el-Kinânî, *Misbâhu'z-züccâce fi zevâidi İbn Mâce*, thk. Muhammed el-Muntakî el-Keşnâvî (Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 1403), 1/110.

⁶⁴ Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd et-Tayâlisî. *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin (Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999), 4/320 (No. 2716); İbn. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/255 (No. 2932); Ahmed b. Hanbel, 2/265.

⁶⁵ Ebû Ya'la, *Müsnedü Ebî Ya'la*, 5/30 (No. 2619).

en-Nevevî (öl. 676/1277), Müslim şerhinde “ik’â” oturuşu hakkında Ali, Âişe, Enes ve Ebû Hüreyre’den gelen rivayetlerin hepsinin zayıf olduğunu belirtmektedir.⁶⁶

Bu zayıf rivayetlerden anlaşıldığına göre “ik’â” oturuşu yasaklanmıştır. Yasaklamanın aksine bu oturuş Tâvûs b. Keysân’ın (öl. 106/725) İbn Abbas’tan rivayetine göre sünnettir. Tâvûs şöyle demiştir: “İbn Abbâs’a ayakların üzerine çömelme hakkında söz ettik. İbn Abbâs “O sünnettir” dedi. Biz kendisine “Ama biz onu insana cefâ görüyoruz” dedik. Bunun üzerine İbni Abbâs “Bilâkis o senin Peygamber’inin sünnetidir” dedi.⁶⁷ Tirmizî’nin *hasen* dediği söz konusu bu rivayete göre Abdullah b. Abbas’ın ifadesinden anlaşıldığına göre namazda “ik’â” şeklinde oturmak sünnettir⁶⁸ ve bir kısım ilim ehli ve Hz. Peygamber’in ashabı bu oturuş şeklinde bir beis görmemişlerdir.⁶⁹

Namazda yasaklanan oturuş şekli köpeğin veya maymunun oturuşu gibi oturmaktır. Kullanılan kelime de الإقعاء kelimesidir. Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (öl. 224/838) “ik’â” kelimesinin iki şekilde anlaşılabilceğini belirtmektedir: Biri mak’adını yere yayarak dizlerini dikmek, elleriyle de yere dayanarak köpek oturuşuna benzer bir şekilde oturmaktır. Nevevî’ye göre men edilen ve kerih görülen “ik’â” budur.⁷⁰ Diğeri ise secdeler arasında oturuşta mak’adını topuklarının üzerine koyarak oturmaktır⁷¹ Fukahâ nazarında tercih edilen anlam budur.⁷² Mevkuf rivayetten anlaşıldığına göre sünnet olan da bu oturuştur.

3. Kuşa Benzetilen İnsan Davranışı

Hz. Peygamber’in hayvanların hareketleri gibi yapmaktan nehyettiği fillerden biri de namazı kuşların beslendiği gibi hızlı kılmaktır. Abdurrahman b. Şibl’in rivayet ettiğine Allah Rasûlü üç şeyi yasakladı, bunlardan biri de kişinin namazda karga gagalaması gibi acele yatıp kalkmasıdır.⁷³

⁶⁶ Nevevî, *el-Minhâc*, 5/19.

⁶⁷ Müslim, “Mesâcid”, 32; Ebû Dâvûd, “Salât”, 139; Tirmizî, “Mevâkît”, 94; Ahmed b. Hanbel, 1/313.

⁶⁸ Müslim, “Mesâcid”, 32; Ebû Dâvûd, “Salât”, 139; Tirmizî, “Mevâkît”, 94; Ahmed b. Hanbel, 1/313.

⁶⁹ Tirmizî, “Mevâkît”, 94.

⁷⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, 5/19.

⁷¹ Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Abdullah el-Herevî, *Garibu’l-hadis*, thk. Mahmud Abdulmuîd Hân (Haydarâbâd: Matbaatu Dâirati’l-Meârifî’l-Osmaniyye, 1384/1964), 1/210; Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî el-Herevî, *Tehzibu’l-luğa*, thk. Muhammed Ivaz Mur’ib (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türasi’l-Arabî, m. 2001), 3/22; Mecdüddin Ebu’s-Seadât el-Mubârek b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnu’l-Esîr, *en-Nihâye fi garibi’l-hadis ve’l-eser*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî- Mahmud Muhammed et-Tanâhî (Beyrut: el-Mektebetu’l-İlmiyye, 1399/1979), 4/89.

⁷² Mecdüddin Ebû’s-Seadât el-Mubârek b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnu’l-Esîr, *Câmiu’l-Uşûl fi ehâdisi’r-Rasûl*, Abdulkadir Arnâvûd- Beşir Uyûn (b.y.: Mektebetu’l-Hulvânî, 1389/1969), 5/379.

⁷³ Ebû Dâvûd, “Salât”, 143, 144; Nesâî, “Tatbîk”, 55; İbn Mâce, “İkâmetu’s-Salât”, 204; Dârimî,

Ayrıca hadis Ebû Seleme el-Ensârî'den de rivayet edilmiştir.⁷⁴ Ebû Hüreyre rivayetinde ise benzetme kargaya değil; horoza yapılmıştır.⁷⁵

Hattâbî (öl. 388/998) hadiste geçen انفرة الغراب “kuşun gagasını yere değdirip kaldırdığı gibi acele ederek secdeyi tam yapmadan alın ve burnu yere değdirip hemen kaldırmak” olarak açıklamaktadır.⁷⁶ Bilindiği gibi kuşlar yem yerken acele ederek gagalarını yere değdirip hemen kaldırırlar. Secdede de kuşların gagalarını yaptığı gibi alını yere değdirip kaldırmak namaz anında secdelerini hızlı yapanın davranışına benzetilmektedir. Rivayetlerde bu ifade genelde secde için kullanılmıştır.⁷⁷ Çünkü namazını hızlı kılanın bu davranışı secdelerde daha barizdir. Hakikatte rivayetlerde yasaklanan sadece secdede acele etmek değil; namazı hızlı kılmaktır. Amr b. Raşit el-Leysî, sahabeden Misver b. Mahrame'nin yanında hızlı bir şekilde namazı kıldığından bahisle bu kelimeyi كَفَّرَ الدِّيكَ kullanmaktadır.⁷⁸ Yine fiilinin kullanıldığı bir rivayette kastedilen sadece secde değil namazı geciktirip acele bir şekilde kılmaktır. Alâ b. Abdirrahman şunu aktarmaktadır: Biz öğle namazını kıldıktan sonra Enes b. Mâlik'in yanına uğradık. Biz yanına vardıktan sonra Enes kalktı ve ikinci namazını kıldı. Namazını bitirince namazı erken kıldığını söyledik -yahut da namazı erken kıldığını kendisi söyledi- Bunun üzerine Enes şu cevabı verdi: Rasûlullah'ı “Bu (güneş sararınca) kadar geciktirilen ikinci namazı) münafıkların namazıdır; bu münafıkların namazıdır, bu münafıkların namazıdır. Onlardan biri güneş sararıp şeytanın boynuzları arasına veya boynuzları üzerine- girinceye kadar oturur. (Sonra) kalkar ve (kuşun yem gagaladığı gibi) dört rekât namaz kılar. O namazda Allah'ı çok az zikreder” derken işittim.⁷⁹ Allah Rasûlü, namazını hızlı bir şekilde kılip da secdenin de dahil olduğu rükunlarını tam yerine getirmeyen kimsenin namazının olmadığını, tekrar kılması gerektiğini belirtmiştir.⁸⁰

Rivayette, kuşların gagasını yere değdirip kaldırması namazdaki hem secdeleri hem de namazı hızlı kılan kişilere benzetilmiştir. Namaz kılanın

“Salât”, 75; Ahmed b. Hanbel, 3/428, 444, 5/447.

⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, 5/447.

⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, 2/265, 311.

⁷⁶ Büstî, *Meâlim's-Sünen*, 1/212-213.

⁷⁷ Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, thk. Târık b. İvaddullah b. Muhammed- Abdülmühsin b. İbrahim el-Hüseynî (Kahire: Dâru'l- Haremeyn, 1415), 6/123 (No. 5991).

⁷⁸ Ebû Abdurrahman Abdullah b. Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî. *ez-Zühed ve'r-Rekâik li'bni'l-Mübârek*, thk. *Habibürrahman el-A'zamî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1419), s.486 (No. 1382).

⁷⁹ Müslim, “Mesâcid”, 195; Ebû Dâvûd, “Salât”, 5; Tirmizî, “Mevâkît”, 6; Nesâî, “Mevâkît”, 9.

⁸⁰ Buhârî, “Ezân”, 95, 122, “İsti'zân”, 18, “Eymân”, 15; Müslim, “Salât”, 45; Ebû Dâvûd, “Salât”, 143, 144; Tirmizî, “Salât”, 110, “İsti'zân”, 4; Nesâî, “İftitâh”, 7, “Tatbîk”, 15, 77, “Sehv”, 67; İbn Mâce, “İkâmeti's-salât”, 72.

bu davranışı karga veya horozun yem yemesine benzetilerek bundan sakınılması istenmektedir.

4. Tilkiye Benzetilen İnsan Davranışları

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Allah Rasûlü kendisine üç şeyi emrettiğini ve üç şeyi yasakladığını belirterek bunlardan birinin de *عَنْ كَاتِلَةَ كَاتِلَاتِ النَّعَلِ فِي الصَّلَاةِ كَاتِلَاتِ النَّعَلِ* namazda tilkinin yaptığı gibi sağa sola bakmaktır, demektedir.⁸¹ Erbabınca malumdur ki tilki, her zaman korkudan dolayı endişeli ve devamlı etrafı kontrol ederek hareket eder. Namazını eda anında kişinin sağa sola bakması tilkinin bu davranışına benzetilmiştir. Bu davranış diğer rivayetlerde de yasaklanmakta hatta böyle davranış “Kulun namazından, şeytanın alıp kaptığı bir şey” olarak nitelendirilmiştir.⁸² Enes b. Mâlik rivayetinde ise Hz. Peygamber namazda sağa sola bakmayı bir felaket olarak nitelemiştir.⁸³

Namazın teşri süreci göz önüne alınırsa böyle yapmanın namazda huşûyu bozacağından yasaklandığı anlaşılmaktadır. Bu yasaklamayı da Allah Rasûlü, tilkinin tedirgin davranışına temsil ederek yasakladığı görülmektedir.

5. Ata Benzetilen İnsan Davranışları

At, Arap toplumunun çok iyi tanıdığı hayvanlardan biridir. Hz. Peygamber de bazı örneklerini bunun üzerinden vermektedir. Câbir b. Semure'nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber, sahabesinden bazısını namazda selam verirken başlarıyla birlikte ellerini de kaldırdıklarını görünce “Acep neden sizleri hırçın atların kuyrukları gibi, ellerinizi kaldırmış görüyorum! Namazda sakın olun!” buyurdu.⁸⁴ Bazı rivayetlerde hadis devamında selamın nasıl verilmesi gerektiği şöyle belirtmektedir: “Sizden birinize ellerini uyluklarına koyarak sağındaki ve solundaki kardeşine selam vermesi yeter.”⁸⁵

Namazın teşri süreci göz önüne alındığında ilk zamanlar namazda konuşmak, selam almak ve işaret etmek yasak değildi. Namazda bu davranışları yapmanın yasak olması huşû ayeti⁸⁶ sonrası oldu.⁸⁷ Rivayetlerden

⁸¹ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, 4/320 (No. 2716); Ahmed b. Hanbel, 2/265, 311; Ebû Ya'la, *Müsnedü Ebî Ya'la*, 5/30 (No. 2619).

⁸² Buhârî, “Ezân”, 93, “Bedü'l-Halk”, 11; Ebû Dâvûd, “Salât”, 160, 161; Tirmizî, “Cumua”, 60; Nesâî, *Sehv*, 10; Ahmed b. Hanbel, 6/70,106.

⁸³ Tirmizî, “Cumua”, 60.

⁸⁴ Müslim, “Salât”, 119; Ebû Dâvûd, “Salât”, 183, 184; Nesâî, “Sehv”, 5, 69.

⁸⁵ Müslim, “Salât”, 119; Ebû Dâvûd, “Salât”, 183, 184.

⁸⁶ el-Mü'minûn, 40/1-2. Ayrıca el-Bakara, 2/238.

⁸⁷ Namazın teşri süreci ve bu konudaki rivayetlerin değerlendirmeleri için bk. Recep Tuzcu, *Namazın Teşri Süreci* (Konya: Hüner Yayınları, 2019), 430-435.

anlaşıldığına göre sahabilerin namazda selam verirken ellerini kaldırdıkları anlaşılmaktadır. Huşû ayetiyle namazda huşûyu bozan diğer fiillerin yasaklandığı gibi selam verirken ellerin de kaldırılması yasaklanmış oldu. Yasağa rağmen bu davranışa devam edenleri yani selam verirken ellerini kaldıranları bu davranışı sergilememeleri konusunda Hz. Peygamber uyarmıştır. Bunu da yaptıkları fiilî, hırçın atların kuyruklarını kaldırmasına benzeterek ifade etmiştir. Çünkü insan selamı uzakta olana değil⁸⁸, sağındaki ve solundaki kardeşine vermektedir.

Hız. Peygamber bu uyarısıyla, sahabesine namazda selam verirken sakin olmalarını, hırçın atların kuyrukları gibi ellerini kaldırmamalarını temsil ederek yasakladığı, böylece hükmün gereğinin zihinlerine iyice yerleşmesini sağlamış olmaktadır.

6. Eşeğe Benzetilen İnsan Davranışları

Cemaatin, toplu halde namaz kılarken saf düzeninde bir intizam olması gerektiği gibi aynı zamanda imamın intikal tekbirlerine göre hareket etmesi gerekir. Çünkü Allah Rasûlü'nün ifadesiyle **إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ** "İmam kendisine uyulması için imam kılınmıştır."⁸⁹ Bu meyanda imama uymanın tekbirle başlayıp selamla biten namazda bütün rükunlarda olması gerekir. Öncelikle imam ayakta kılıyorsa cemaatte ayakta, şayet imam oturarak kılıyorsa cemaatinde oturarak kılması istenmektedir. İmam ve cemaatin birlikte hareket etmesiyle ilgili Hz. Peygamber "Fars ve Rum meliklerinin oturup halkın ayakta durduğu gibi yapmayın imamlarınıza uyun. Namazları onlar ayakta kılıyorsa siz de ayakta şayet onlar oturarak kılıyorsa siz de oturarak kılın"⁹⁰ buyurmuştur. İmam ile cemaatin uyumu sadece ayakta ve oturarak namaz kılmada değil; namazın bütün rükunlarında da olması gerekir.⁹¹ Rivayetlerden anlaşıldığına göre beraber hareket etme cemaat olmanın temel şartıdır. Çünkü imam ile birlikte rükuya varmayan veya secdeye varmayan ona uymuş sayılmaz.

Cemaat, imama namazdaki temel rükunlarda tam uyması gerektiği gibi aynı zamanda uyumda ondan önce hareket etmemesi gerekir. Böyle yapanları Hz. Peygamber uyarılmış ve Allah'ın, başlarını eşekbaşına çevirmesi tehdidinde bulunmuştur: "İmamdan önce başını kaldıran kimse

⁸⁸ Hz. Peygamber'in uzakta olana selam verirken elini kaldırdığına dâir bk. Tirmizî, "İsti'zân", 9.

⁸⁹ Buhârî, "Salât", 18, "Ezân", 51, 74, 82, 128, "Taksîru's-salât", 17, "Sehv", 9, "Mardâ", 12; Müslim, "Salât", 77, 82, 86, 89; Ebû Dâvûd, "Salât", 68; Tirmizî, "Salât", 150; Nesâî, "İmâme", 16, 38, 40, "İftitâh", 30, "Tatbîk", 22; İbn Mâce, "İkâmeti's-salât", 13, 144.

⁹⁰ Müslim, "Salât", 84; Nesâî, "Sehv", 11; İbn Mâce, "İkâmeti's-salât", 144.

⁹¹ bk. Buhârî, "Salât", 18, "Ezân", 51, 74, 82, 128, "Taksîru's-salât", 17, "Sehv", 9, "Mardâ", 12; Müslim, "Salât", 77, 82, 86, 89, Ebû Dâvûd, "Salât", 68, Tirmizî, "Salât", 150; Nesâî, "İmâme", 16, 38, 40, "İftitâh", 30, "Tatbîk", 22; İbn Mâce, "İkâmeti's-salât", 13, 144.

Allah'ın, onun başını eşeğin başına çevirmesinden korkmuyor mu?"⁹² Rivayette geçen "(başını) eşeğin başına" ifadesi bazı rivayetlerde "(suretini) eşeğin suretine"⁹³ bazı rivayetlerde bu iki ifade Şu'be, Muhammed b. Ziyâd veya da Ebû Hüreyre'nin⁹⁴ şekki ile⁹⁵ Müslim'in bir rivayetinde ise "(yüzünü) eşeğin yüzüne"⁹⁶ şeklindedir. İbn Hıbbân'ın *es-Sahîh*'inde yine Ebû Hüreyre'den رأس حمار yerine رأس كلب geçmektedir.⁹⁷ Fakat رأس كلب ifadesinin geçtiği rivayetin *münker*, *mahfuz* olanın رأس حمار ifadesinin geçtiği rivayettir.⁹⁸ Bazı ta'lî kaynaklarda geçen *mevkuf* rivayette de eşekbaşı yerine köpek başı⁹⁹, İbn Receb el-Hanbelî (öl. 795/1393) رأس خنزير "domuz başı"¹⁰⁰, Şihâbuddin er-Remlî (öl. 844/1441) رأس شيطان "şeytan başı"¹⁰¹ lafızlarının da rivayetlerde geçtiğini belirtmektedirler. Aynı fiil için birbirinden farklı ifadelerin kullanılması ravilerin tasarrufu olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰²

Hız Peygamber'in bu tehdit ifadesinden hareketle, sahabeden herhangi birinin namazın rükunlarını eda ederken erken hareket etmesi bunun kesinlikte gerçekleştiği anlamına gelmez. Allah Rasûlü bunu bir ön uyarı olarak söylemiş de olabilir. Yasaklanan bu fiile aykırı hareket eden kimenin bu dönüşümü hem maddî hem de karakter dönüşümü¹⁰³ olan mesh olarak yorumlayanlar vardır.¹⁰⁴ Bu dönüşümün gerçekten olup olmayacağı konusunda âlimlerin birçok yorumları vardır. Bazıları böyle yapanların başlarının cezaların en büyüğü olan eşekbaşına dönüştürülme meselesini hakiki anlamda bir dönüşümden bahsederken; bazıları ise böyle bir şeyin olmayacağını, bunun sadece bir mecaz olarak ifade edildiği

⁹² Müslim, "Salât", 114; Tirmizî, "Cuma", 56; Nesâî, "İmâme", 38; İbn Mâce, "İkâmeti's-salât", 41.

⁹³ Müslim, "Salât", 84;

⁹⁴ Bedrüddîn el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5/224.

⁹⁵ Buhârî, "Ezân", 53; Ebû Dâvûd, "Salât", 75.

⁹⁶ Müslim, "Salât", 116.

⁹⁷ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân ed-Dârimî el-Bustî, *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk. Şuayb Arnaûd (Beirut: Muessetu'r-Risâle, 1408/1988), 6/61.

⁹⁸ Ebû Abdurrahman Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî, *Daifu Mevârid'il-Zam'âni ilâ Zevâidi İbn Hibbân* (Riyad: Dâru's-Samîi, 1422/2002), 32.

⁹⁹ İbn. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/116 (No. 7148); Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmet b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdî b. Abdulmecit es-Selefi, (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 9/239-240 (No. 9173-9175).

¹⁰⁰ Zeynuddin Abdurrahman b. Ahmed b. Receb el-Hanbelî, *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Mahmud b. Şaban b. Abdulmaksud vd. (Medine: Mektebetu'l-Çurabâi'l-Eseriyye, 1417/1996), 6/166; Muhammed b. Ali b. Adem b. Musa el-İtyûbü el-Vellevî, *el-Bahru'l-muhid es-Seccâc fî şerhu Sahîhi'l-İmam Müslim b. Haccâc*, (b.y.: Dâru İbnu'l-Cevzî, h. 1436), 10/200.

¹⁰¹ Şihâbuddin Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Huseyin b. Ali b. Raslân el-Makdisî er-Remlî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Halid er-Rabâd (Mısır: Dâru'l-Fellâh, 1437/2016), 4/48.

¹⁰² Remlî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, 4/48.

¹⁰³ Münâvî "Hikmet ehline göre mesh iki kısımdır. Birincisi hakiki mesh'tir ki yaratılışın değiştirilmesidir. Bu ise nadiren meydana gelir. İkincisi ise ahlakın değiştirilmesidir ki her zaman meydana gelebilir. Bu durumda insan hoş olmayan hayvan ahlakına sahip olur" demektedir. Zeynüddîn Muhammed Abdürreûf b. Tâcîl'ârifin b. Nüriddîn Alî el-Münâvî, *et-Tevkîf alâ Muhimmâti't-Teârîf* (Kahire: Âlemu'l-Kütüb, 1410/1990), 305.

¹⁰⁴ Remlî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, 4/48.

kanaatindedirler.¹⁰⁵ Hakiki anlamda bir çevrilmenin Allah'ın kudreti açısından mümkün olmakla birlikte, bu ifadenin, insanların cemaatle namaz kıyarlarken imamdan önce başlarını kaldırmamalarını ikaz etmek için bir sembol olarak kullanılmış olmasıdır.¹⁰⁶

Hz. Peygamber'in imama uyum konusunda farklı davranış sergileyen kişinin başka hayvandan değil de özellikle başı eşekbaşına çevrilmesinden bahsetmesi eşeğin ahmaklık ve uyumsuzluğuyla zâhir olmasındandır.¹⁰⁷ Eşeğin bu özelliği de imama ittiba ve namazın farzlarını bilmeyen cahil kimselere benzetilme şekliyle gerçekleşmiş olmaktadır. Kur'an'da da kendilerine indirilen kitapla amel etmeyen Yahûdilerin durumu ciltler dolusu kitap taşıyan eşeğe benzetilerek eşeğin ahmaklık yönüne dikkat çekilmektedir.¹⁰⁸

Hz. Peygamber'in bu tehdidi yani uyumda imamdan önce hareket eden, rükunlarda uymadan daha hafif olduğu, dolayısıyla *amelu'l-yesîrin* ibadeti bozmayacağına bir delildir.¹⁰⁹ Çünkü Allah Rasûlü böyle yapan kimsenin namazı fasiddir, dememiştir.¹¹⁰

Sonuç

İnsanoğlu yaratılış özellikleriyle, hayvanlar âleminin fevkinde yer almaktadır. Hayvanlar ise içgüdüsel olarak hareket ederler. İnsanlar da hayvanların yaptığı gibi içgüdüsel hareket ederse hayvanla arasındaki farkı kapatmış olurlar. Böyle bir durumda da insan davranışlarını hayvan hareketlerine benzetme gündeme gelir. İnsan davranışlarındaki bu düşüklük hayvanlara benzetilip insanların davranışlarındaki hatalar düzeltilmeye çalışılmıştır.

İnsanoğlunun davranışlarını hayvanlar âleminde herhangi birinin hareketlerine teşbih ederek anlatmak, Kur'an-ı Kerim'in ilk muhatapları Mekke Araplarının kullandığı yöntemlerden biridir. Aynı zamanda bu metot Arap dilinin etkili anlatım biçimlerinden de birisidir. Hadislerde hayvan hareketlerine benzetilen insan davranışları, genellikle olumsuz ve yanlış davranışlardır. Hz. Peygamber yapmış olduğu teşbihler vasıtasıyla bu olumsuz ya da yanlış davranışları yermekte ve böylece insanları bunlardan sakındırma gayesini gütmektedir. Burada amaç o hayvanları kötülemek değil; Arap toplumunda yaygın olan hayvan hareketlerine benzeterek insanların dikkatini çekmektir. Bu olumlu ve olumsuz hulkî

¹⁰⁵ Ebü'l-Feth Takıyyüddin Muhammed b. Alî İbn Dakîku'l-îd, *İhkâmü'l-ahkâm şerhu 'Umdeti'l-ahkâm* (b.y.: Matbaatu's-Sünneti'l-Muhammediyye, ts.), 1/222.

¹⁰⁶ Dölek, *Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, 242.

¹⁰⁷ İbn Receb el-Hanbelî, *Fethu'l-bârî*, 6/166.

¹⁰⁸ el-Cuma, 62/5.

¹⁰⁹ İbn Dakîku'l-îd, *İhkâmü'l-ahkâm*, 1/222.

¹¹⁰ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 2/318.

vasıfların nakledilmesinde ve değerler eğitiminde hayvan sembollerinin kullanılması hem kavramların anlaşılmasında hem de pratik hayata uygulanmasında önemli, etkin bir rol oynamaktadır.

Hz. Peygamber, namazda bazı rükunların eda edilmesinde hayvanların hareketlerinden temsiller vererek sahabesini uyarmıştır. Böylece yere develer gibi çökmekten, tilkiler gibi sağa sola bakmaktan, canavarlar gibi kolları yere sermekten, köpekler gibi kaba etleri yere dayayıp bacakları dikmekten, kargalar gibi galamaktan, cemaat halinde namaz eda edilirken imamdan önce hareket etmekten ve selam verirken elleri kötü huylu atların diretirken kuyruklarını kaldırdıkları gibi kaldırmaktan menetmiştir.

Hz. Peygamber dönemi Medine toplumunun geçim kaynaklarından biri de hayvancılıktır. Dolayısıyla sahabe, hayvanların hareketlerini çok iyi bilmektedir. Allah Rasûlü de ashabında, namazlarını eda anında yaptıkları hataları onların da çok iyi bildiği hayvanların hareketlerinden örnekler vererek düzeltme yolunu tercih etmiştir. Diğer bir tabirle bu, yapılan hata ile hayvan hareketini benzeterek doğruyu bulmaya/hatayı düzeltmeye çalışmaktır. İnsan eğitiminde bu temel bir ilkedir. Bu temel ilkeyi Hz. Peygamber, namaz eğitiminde fazlaca kullandığı görülmektedir. Çünkü etkin ve muhatabın seviyesine de uygun bir metottur.

Kaynakça

- Ağırman, Cemal. "Hadis Kaynaklarını Okuma Yöntemi ve Musanniflerin Dili". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006), 55-106.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *el-Müsned*. 6 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982/1402.
- Ahmed Nâim, Babanzâde, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1983.
- Aslan, Recep, "Hadislerde Temsili Anlatım". *İslami İlimler Dergisi* 8/1(Bahar 2013), 249-270.
- Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.
- Bedruddin el-Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin. *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, ts.
- Beğavî, Ebû Muhammed el-Huseyin b. Mes'ud b. Muhammed b. el-Ferrâ el-Beğavî. *Şerhu's-Sünne*. thk. Şuayb Arnaûd- Muhammed Züheyr eş-Şâviş. 15 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1403/1983.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyin b. Ali b. Musa el-Hüsrevcirdî el-Horasânî. *es-Sünenü'l-Kübra*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. 10 Cilt. 3. Basım. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Bûsîrî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Ebû Bekr b. İsmail b. Selim b. Kaymaz

- b. Osman el-Bûsîrî el-Kinânî. *Misbâhu'z-zücâce fi zevâidi İbn Mâce*. thk. Muhammed el-Muntakî el-Keşnâvî. 4 Cilt. 2. Basım. Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 1403.
- Çakan, İsmail Lutfi. *Hadis Edebiyatı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 20. Basım, 2016.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî b. Mes'ud b. Nu'mân b. Dinâr el-Bağdâdî. *Sünenü'd-Dârekutnî*. thk. Şuayb Arnaûd vd. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl b. Behram. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Dölek, Adem. *Hadislerde Teşbih ve Temsiller*. İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006.
- Durmuş, İsmail. "Temsil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/435. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.
- Ebu'l-Bekâ, Eyyûb b. Musa el-Huseynî. *el-Külliyât mu'cemun fi'l-mustalahât ve'l-furûk'l-lüğaviyye*. thk. Adnan Derviş- Muhammed el-Mısrî. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, ts.
- Ebû Mansur el-Herevî, Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî. *Tehzîbu'l-luğa*. thk. Muhammed İvaz Mur'ib. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 2001.
- Ebû Ubeyd el-Herevî, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Abdullah. *Garibu'l-hadis*. thk. Mahmud Abdulmuîd Hân. 4 Cilt. Haydarâbâd: Matbaatu Dâirati'l-Meârifî'l-Osmaniyye, 1384/1964.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Müsennâ b. Yahay b. Isâ b. Hilal et-Temîmî. *Müsnedü Ebî Ya'lâ*. thk. Hüseyin Selim Esed. 8 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404/1984.
- Ebû Yusuf Yakub b. İbrahim b. Habib b. Sad. *el-Âsâr*. thk. Ebu'l-Vefâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Elbânî, Ebû Abdurrahman Muhammed Nâsıruddin. *Daifu mevâridi'l-zam'âni ilâ Zevâidi İbn Hibbân*. Riyad: Dâru2s-Samî, 1422/2002.
- Hâkim en-Neysâbûrî, İbnü'l-Beyyî' Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah Hâkim en-Neysâbûrî. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Atâ. 4. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa. *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. thk. Yusuf Sumeylî. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamdi b. Muhammed b. İbrahim. *Meâlim's-Sünen*. 4 Cilt. Haleb: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1351/1932.
- İbn Battâl, Ebû'l-Hüseyin Ali b. Halef b. Abdilmelik, *Şerhu Sahîhi'l-Buuhârî*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim. 10 Cilt. 2. Basım. Riyad: Mektebetür'-Rüşd, 1423/2003.
- İbn Dakîku'l-îd, Ebû'l-Feth Takıyyüddîn Muhammed b. Alî b. Vehb el-Kuşeyrî el-Kûsî. *İhkâmü'l-aḥkâm şerḥu 'Umdeti'l-aḥkâm*. 2 Cilt. b.y.: Matbaatu's-Sünneti'l-Muhammediyye, ts.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, b. İbrahim b. Osman. *el-*

- Kitabu'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l- Âsâr*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbn Hacer el-Askalânî, Şihabuddin Ebü'l-Fadl Askalânî. *Fethu'l - bâri şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân ed-Dârimî el-Bustî. *el-ihsân fi takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*. thk. Şuayb Arnaûd. 18 Cilt. Beyrut: Muessetu'r-Risâle, 1408/1988.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshak b. Huzeyme b. el-Muğîre b. Sâlih b. Bekr es-Sülemi en-Neysâbü'rî. *Sahîhu İbn Huzeyme*. thk. Muhammed Mustafa el-Âzami. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmî, 3. Basım, 1424/2003.
- İbn Kayyim el-Cevzî, Muhammed b. Ebû Bekr b. Eyyûb b. Sad Şemsüddin. *Zâdü'l-Meâd fi Hedyi hayri'l-İbâd*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle- Kuveyt: Mektebetü'l-Menâri'l-İslâmiyye, 27. Basım, 1415/1994.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh b. Yezid el-Kazvinî. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.
- İbn Receb el-Hanbelî, Zeynuddin Abdurrahman b. Ahmed. *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Mahmud b. Şaban b. Abdulmaksud vd. 8 Cilt. (Medine: Mektebetu'l-Ğurabâi'l-Eseriyye, 1417/1996.
- İbn Teymiye, Takıyyuddin Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdulhalim. *Mecmûu'l-Fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım. 35 Cilt. Medine: Mecmeu'l-Melik Fehd, 1416/1995.
- İbnu'l-Esîr el-Cezerî, Mecduddin Ebu's-Seadât el-Mubârek b. Muhammed eş-Şeybânî. *Câmiu'l-Usûl fi ehâdisi'r-Rasûl*. Abdulkadir Arnavûd- Beşir Uyûn. 12 Cilt. b.y.: Mektebetu'l-Hulvânî, 1389/1969.
- İbnu'l-Esîr el-Cezerî, Mecduddin Ebu's-Seadât el-Mubârek b. Muhammed eş-Şeybânî. *en-Nihâye fi garîbi'l-hadis ve'l-eser*. thk. Tahir Ahmed ez-Zâvî- Mahmud Muhammed et-Tanâhî. 5 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1399/1979.
- İbnü'l-Mibârek, Ebû Abdurrahman Abdullah b. Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî et-Türkî el-Mervezî. *ez-Zühd ve'r-rekâik li'bni'l-Mübârek*, thk. Habiburrahman el-A'zamî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.
- Kasapoğlu, Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur' an' da Hayvan Davranışlarına Benzetilen İnsan Karakterleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2006), 47-75.
- Köktaş, Yavuz. Anahatlarıyla Ahkâm Hadisleri. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Mâlik b. Enes. el-Muvatta. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.
- Mübârekpûrî, Ebü'l-Alâ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim. *Tuhfetü'l-ahvezî bi Camiü't-Tirmizî*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- Münâvî, Zeynuddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûridîn Alî. *et-Tevkîf alâ muhimmâti't-teârif*. Kahire: Âlemu'l-Kütüb, 1410/1990.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahih*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981/1401.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981/1401.

- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeraf en-Nevevî. *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. 18 Cilt. 2. Basım. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 1392.
- Râğıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyin b. Muhammed. *el-Mufredât fi garîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnan ed-Dâvudî. Dımaşk/Beyrut: Dâru'l-Kalem/ed-Dâru's-Şamiyye, h. 1412.
- Remlî, Şihabuddin Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Huseyin b. Ali b. Raslân el-Makdisî. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Halid er-Rabâd. 20 Cilt. Mısır: Dâru'l-Fellâh, 1437/2016.
- Suyûtî, Andurrahman b. Ebû Bekr b. Muhammed b. Sâbikuddin. *Şerhu Sünen-i İbn Mâce*. Kartaca: Kadîmî Kütinhâne, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-Evsat*, thk. Târik b. İvadullah b. Muhammed- Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l- Haremeyn, 1415.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemu'l-Kebîr*. thk. Hamdî b. Abdulmecid es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 2. Basım, ts.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî. *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî. 4 Cilt. Mısır: Dâru Hıcr, 1419/1999.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.
- Tuzcu, Recep. *Namazın Teşrî Süreci*. Konya: Hüner Yayınları, 2019.
- Uysal, Muhiddin, "Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Örnekler)", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2007), 73-105.
- Vellevî, Muhammed b. Ali b. Adem b. Musa el-İtyûbî. *el-Bahru'l-muhîd es-Seccâc fi şerhu Sahîhi'l-İmam Müslim b. Haccâc*. 45 Cilt. b.y.: Dâru İbnu'l-Cevzî, h. 1436.